

نخستین همایش ملی اخلاق و عرفان در ادب فارسی

شگردهای زبانی و محتوایی عرفان در شعر شهریار

احمد رضا کینخا فرزانه*

ام البنین نیکخواه نوری**

چکیده.

عرفان از مباحث مهم و از اصولی است که نمود آن از شعر سنایی آغاز شد و شاعران دیگری نظیر مولوی، عطار و حافظ ادامه دهنده راه او شدند. این تفکر به مرور به شاعران معاصر راه یافت و آثار آنان را تحت تاثیر قرار داد. شهریار از اینگونه شاعران است که عرفان در آثارش تجلی خاصی پیدا کرده است. از نظر شهریار شگردهایی برای وصول به عرفان و معرفت وجود دارد که با استفاده از آنها می‌توان به ذات حق دست یافت. وی با استفاده از نمادهای معنوی و استفاده از مضامینی نظیر قضا و قدر، جبر و اختیار و بهره‌گیری از نمادهای مادی در کنار مسائلی نظیر شخصیت‌های عرفانی و نمادین در این حوزه، شگردهایی وصول به عرفان و معرفت را برای مخاطبان بازگو می‌کند؛ وی ضمن استفاده از مضامین قلندرانه که زیرمجموعه افکار عرفانی و شامل مبانی باده پرستی و نیکگویی از خرابات و رندان است، شگردهای زبانی وصول به حق را بیشتر برای مخاطبان به تصویر می‌کشد و با استفاده از مراحل سیر و سلوک و بهره بردن از مراحل کمال، گریزی بر مراحل هفتگانه وادیهای عرفان در اندیشه عطار می‌زند که با این عمل، وصول به عرفان را با استفاده از شواهد ابیات با کمک شگردهای زبانی محقق می‌سازد. این پژوهش با استفاده از روش توصیفی و کتابخانه‌ای انجام شده است که پژوهشگر ضمن شناسایی شگردهای رسیدن عرفان از نظر شهریار، آنها را برای مخاطبان شرح و تفسیر نموده است.

کلیدواژگان: شهریار، عرفان، معرفت، شعر معاصر، شگردهای زبانی

*دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زاهدان، ایران

نخستین همایش ملی اخلاق و عرفان در ادب فارسی

***دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زاهدان، ایران. nikkhahe.noori1392@gmail.com

مقدمه

یکی از ساحاتی که به طور جدی در عرصه اندیشه بشری نسبت تام و تمامی با سلامت معنوی دارد عرفان است. عرفان شناخت معرفت حق تعالی است. «همه مستشرقین و علما و اهل دانش و اهل دل بر این عقیده اند که منبع اصلی عرفان و تصوف اسلامی قرآن و سنت است» (غزنوی، ۱۳۷۴: ۱۳-۱۴) «عرفان عبارتند از چگونگی صدور کثرت از حضرت حق و چگونگی بازگشت این کثرتها به او و بیان مظاهر اسماء الهی و نعوت ربانی و کیفیت بازگشت اهل الله به سوی او و نحوه سلوک و مجاهدات و ریاضات اهل الله و بیان نتایج دنیوی و اخروی یکایک اعمال و افعال و اذکار به گونه ای که در عالم حقیقت و واقع، ثابت است» (یثربی، ۱۳۷۷: ص ۲۱۸). «عرفا عقیده دارند برای رسیدن به حق و حقیقت بایستی مراحل را طی کرد تا نفس بتواند از حق و حقیقت برطبق استعداد خود آگاهی حاصل کند. و تفاوت آنها با حکما این است که تنها گرد استدلال عقلی نمی-گردند، بلکه مبنای کار آنها بر شهود و کشف است» (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل واژه عرفان). ابن سینا درباره عرفان می گوید «عرفان با جدا سازی ذات از شواغل آغاز شده و با دست افشاندن به ماسوی، ادامه یافته، با دست شستن از خویش و سرانجام با فدا و فنا کردن خویش و رسیدن به مقام جمع که جمع صفات حق است برای ذاتی که با صدق ارادت همراه پیش رفته آنگاه با تخلّق به اخلاق ربوبی، رسیدن به حقیقت واحد و سپس با «وقوف» به کمال میرسد (ابن سینا، ۱۳۷۵: ۳۵۳-۴)

«امام محمد غزالی نیز مهمترین تفاوت بین انسان و سایر حیوانات را حکمت و معرفت می داند و بر این عقیده است که قلب انسان جایگاه و خاستگاه اصلی حکمت و معرفت است و با همین ویژگی از سایر حیوانات ممتاز میگردد» (غزالی، ۱۳۵۱: ۱۱۴) با توجه به توضیحات مختصری که درباره عرفان بیان شد باید بگوییم شاعران و نویسندگان فراوانی نسبت به مقوله عرفان توجه خاصی داشته اند که سنایی، حافظ، مولانا و عطار از نمونه های بارز آن هستند. در شعر معاصر نیز می توان به شهریار اشاره کرد. وی برای رسیدن به عرفان و معرفت راههای متفاوتی را با هم تلفیق کرده است و با به هم آمیختن اسلوب گوناگون، شگردهای نوینی را برای رسیدن به عرفان مطرح می سازد. وی از شاعرانی است که با تعمق کامل، شگردها و راه و روشهای وصول به عرفان را در لابه لای